

YOSHIMASU GOZO VÀ KHẢ NĂNG SÁNG TẠO XUYÊN VĂN HÓA TRONG THƠ CA

LA MAI THI GIA*

TÓM TẮT

Yoshimasu Gozo (1939) là một trong những nhà thơ nổi bật nhất trong thơ ca Nhật đương đại, là người tiên phong mở ra một hình thức mới cho thơ ca nước mình, hướng về sự toàn cầu hóa trong nghệ thuật sáng tạo thi ca. Thể hiện rõ trong thơ ông là những quan điểm nghệ thuật mới lạ đang thịnh hành trong nền văn chương của các nước trên thế giới, và rộng lớn hơn nữa, nó cho thấy một cái nhìn toàn cầu trong những suy tư về vũ trụ rộng lớn.

Từ khóa: Yoshimasu Gozo, thơ ca Nhật, toàn cầu hóa.

ABSTRACT

Yoshimasu Gozo and his cross-cultural creativity in poetry

Gozo Yoshimasu (1939) is one of the most representative figures of modern Japanese poetry and a pioneer in introducing a new form for poetry, towards the globalization of poetics. Demonstrated in his poems are new artistic opinions popular in literature all over the world. In a broader sense, his poems express a global view in thinkings of the vast and enormous universe.

Keywords: Yoshimasu Gozo, Japanese poetry, globalize.

1. Yoshimasu Gozo và sự khởi hành khỏi những ràng buộc truyền thống

Thơ ca Nhật Bản hiện đại đã trải qua hai cuộc cách mạng lớn trong suốt thế kỉ XX, cuộc cách mạng thứ nhất diễn ra vào đầu những năm 20 chủ yếu dưới sự bùng nổ của những quan niệm nghệ thuật mới mẽ từ phương Tây truyền sang Nhật, tạo nên một phong trào phá hủy các hình thức thơ ca Nhật truyền thống. Cuộc cách mạng thứ hai nổ ra vào cuối những năm 60 khi “thời đại thơ ca hậu chiến” kết thúc. Thời gian này, các nhà thơ trẻ tuổi có tài năng nổi bật của Nhật Bản như Amazawa Taijiro và Yoshimasu Gozo cùng tranh đấu hết sức quyết liệt cho những quan niệm mới về thơ ca của

mình, họ ca tụng quyền lực sáng tạo của ngôn ngữ trong sáng tác thơ ca. Thơ của họ chịu ảnh hưởng mạnh mẽ bởi phong cách của nhóm Beatnik “thơ ca hành động” từ nước Mỹ. [1]

Yoshimasu Gozo được cho là một trong những nhà thơ nổi bật nhất trong thơ Nhật đương đại, là người tiên phong mở ra một hình thức mới cho thơ ca nước mình, hướng về sự toàn cầu hóa trong nghệ thuật sáng tạo thi ca. Gozo sinh năm 1939 ở thành phố Tokyo, là một nhà thơ đầy tài năng và vô cùng được yêu mến ở Nhật. Ông thể nghiệm khả năng của mình trong nhiều lĩnh vực bắt đầu từ những năm 60 khi chỉ mới hơn 20 tuổi và đều gây được tiếng vang lớn trong các lĩnh

* TS, Trường ĐHKHXH&NV, ĐHQG TPHCM; Email: thigia1510@gmail.com

vực đó với tư cách như một nhà thơ, nhiếp ảnh gia, họa sĩ, nhà phê bình, nhà làm phim... Cho đến nay, ông đã xuất bản hơn 30 tập thơ. Vào năm 2003, Yoshimasu Gozo được chính phủ Nhật Bản trao giải thưởng Rekitei và Huân chương danh dự Purple Ribbon vì những đóng góp quan trọng của ông trong sự nghiệp phát triển văn hóa dân tộc. Năm 2009, ông được chính phủ Nhật Bản trao giải thưởng nghệ thuật Mainichi lần thứ 50 cho sự nghiệp thơ ca của ông. Mới đây, Gozo còn được nhận các giải thưởng danh giá khác như *Huân chương mặt trời mọc*, *Tia sáng vàng* vào năm 2013...

Yoshimasu Gozo trải qua thời thơ ấu tại Futsusa, một thị trấn ở vùng ngoại ô nước Nhật, gần thị trấn nơi ông ở là một căn cứ không quân Mĩ - cha ông làm việc ở đó với vai trò là một kĩ sư của ngành hàng không. Những sự kiện bạo lực mà Gozo nhìn thấy trong căn cứ không quân Mĩ suốt thời thơ ấu đã hình thành nên những hình ảnh dữ dội trong thơ ông sau này, nó còn thể hiện sự mâu thuẫn sâu sắc trong thái độ của ông khi hướng về nước Mĩ, sự mâu thuẫn này là sự trộn lẫn giữa những khao khát và hờn căm mỗi khi ông nhắc đến điều gì đó thuộc về nước Mĩ. Cũng giống như các điều kiện trong xã hội Mĩ những năm 60 làm phát sinh nhóm các nhà thơ Beatnik và thơ ca hành động, thì không khí xã hội căng thẳng do bị đè nén vào cuối những năm 60 bởi sự phát triển kinh tế quá nhanh ở Nhật đã làm thay đổi sự nhận thức của người Nhật và sản sinh ra những nhà thơ vừa cuồng tín vừa hư vô như Yoshimasu Gozo [1]. Tập thơ đầu tiên có

tên gọi *Khởi hành* của ông chính là dấu hiệu của quá trình phát triển đó.

Hãy nhìn xem

Thế kỉ XX đã bắt đầu ở NewYork

Thế kỉ của những căn hộ nhọt nhọt

vô cảm

Những bông hoa đại

Những phiến đá trầm mặc trên đỉnh

Alps

Những con đường vòng quanh trái đất

Những tòa nhà với gương mặt dị

dạng

Những cỗ máy khiêu vũ trong xiêm y trắng toát lạnh lùng[†].

(*Khởi hành*)

Tập *Khởi hành* được in vào năm 1964, một năm sau khi Yoshimasu Gozo tốt nghiệp đại học, là một tập hợp bao gồm những bài thơ ông bắt đầu viết từ năm 18 tuổi. Những bài thơ đầu tiên này thể hiện sự cự tuyệt của Gozo với tất cả những gì thuộc về thế giới thơ ca Nhật Bản trước đó. Tư tưởng và thi pháp thơ ca của ông trong *Khởi hành* không hề có chút nào chịu ảnh hưởng của thơ ca Nhật truyền thống mà thể hiện rõ ràng trong đó là những quan điểm nghệ thuật phổ biến đang thịnh hành trong nền văn chương của các nước trên thế giới, và rộng lớn hơn nữa, nó cho thấy một cái nhìn toàn cầu trong những suy tư về vũ trụ rộng lớn.

Phương pháp nghệ thuật mà Yoshumasi Gozo sử dụng trong *Khởi hành* là sự phủ nhận tất cả những cái đẹp của thơ ca và âm nhạc đã được sắp đặt, là sự phủ nhận toàn bộ thơ ca Nhật Bản trước đó – những thứ đã được sáng tạo bằng các kiểu hình ảnh và ẩn dụ. Ông muốn đạt đến một hiệu ứng toàn diện

trong nghệ thuật bằng cách sử dụng ngôn ngữ trực tiếp để sáng tạo thơ ca. Và trong các tập thơ của Gozo, người ta thấy tràn ngập các biểu tượng và nhiều ngôn ngữ của các quốc gia khác nhau được trộn lẫn trong đó như Nhật, Anh, Ý, Bồ Đào Nha, Đức, Hàn Quốc, Trung Quốc...

2. Yoshimasu Gozo với hành trình tìm lại bản thể nguyên sơ

Với quan điểm phủ nhận tất cả sự sắp đặt có tính hình thức trong sáng tạo nghệ thuật, sự nghiệp thơ của Yoshimasu được ví như một chuyến đi dài trong con đường ông tìm về với bản thể nguyên sơ của nghệ thuật, của nhân loại, của chính bản thân ông và của cả vũ trụ.

Hình ảnh của trái đất ngàn xưa, cội nguồn, vũ trụ nguyên sơ... được lặp đi lặp lại nhiều lần trong thơ ông:

Ôi, xanh biếc, hình hài xanh biếc của sơ nguyên

...

Ôi linh hồn tôi

Linh hồn tôi như một kẻ trốn chạy

Khao khát thoát khỏi trái đất già nua thương mến của tôi.

(Thuyền vút bay)

Những vần thơ diễn tả nỗi khát khao tìm về với bản thể đầu tiên của vũ trụ gợi ta nhớ đến tính vũ trụ mà nhà thơ Withman đã nhắc đến khi đánh giá bài thơ mang tính sử thi *Howl* của Allen Ginsberg. Withman cho rằng khi cuộc sống thực tại của con người bị đè nén dưỡi đến cực điểm thì trí tưởng tượng sẽ vươn xa nhất đến những không gian mà trí não có thể nghĩ ra được. Và khi xã hội bị áp bức, đè nén thì chính thơ ca sẽ phải bùng lên, hướng về miền đất tự do phía

trước, dù đến mức thơ ca có thể hủy diệt chính bản thân mình trong cơn bùng nổ đó, từ đó nhà thơ mới có thể tự nhận thức được sự tồn tại của chính mình. [1]

Không chỉ suy tư về vũ trụ nguyên sơ, trong thơ của Gozo còn chứa đầy những trăn trở về sự hiện hữu của con người trong xã hội, nơi mà những ràng buộc của quy chế xã hội khiến con người dần dần đánh mất bản lai của mình:

Hỡi ôi loài người

Cứ tiến dần vào trong hiện hữu để mà héo úa.

(Thuyền vút bay)

Cái hiện hữu mang tính toàn cầu của con người trong tư tưởng của Gozo là sự hiện hữu mang đầy tính người, là cái có thể biến đổi để có thể đến gần với tổng thể và rời xa biệt thể. Một con người với những đặc điểm riêng biệt nhưng lại có thể hòa mình vào nhân loại trên toàn thế giới. Đó không phải là sự hiện hữu trong hệ thống, trong quy tắc, trong những chế tài mà con người đặt ra cho nhau, chính những điều đó khiến cho đất nước này xa lạ với đất nước kia, nền văn hóa này kì dị với nền văn hóa khác, là thứ khiến cho con người xa lạ với tính người nguyên sơ của mình. Và Gozo gọi những thứ ràng buộc con người phải hiện hữu theo cách này mà không phải là cách khác chính là niềm bi ai thống khổ của loài người và ông xưa đuổi nó:

Niềm ưu tư này

Hãy nên ra đi

Hãy quay trở về với miền đất tuyệt vời của mi

Miền đất chứa đầy cái chết.

(Thuyền vút bay)

Yoshimasu Gozo còn là một nhà thơ có tầm nhìn rộng lớn và có tinh thần dịch chuyển, ông sáng tác thơ từ những trải nghiệm cuộc sống qua các chuyến đi. Ông tự nhận mình như một người hành hương đã du ngoạn đến tận cùng sơn thủy tại các hòn đảo lớn nhỏ của nước Nhật và như một lữ khách khi lang thang ở rất nhiều nền văn hóa khác nhau trên thế giới. Có khi đó là những đại lộ thênh thang ở châu Âu, có khi đó lại là những vùng sa mạc xa xôi của Trung Á, Nam Mỹ... Ông cảm nhận cuộc sống bằng tất cả các giác quan và thể hiện điều đó trong những vần thơ của mình bằng thứ ngôn ngữ thơ hết sức mãnh liệt khiến cho độc giả vừa kính phục vừa hoảng hốt. Dường như trong thơ ông, mọi thứ tôn ti trật tự, mọi nền văn hóa và tất cả ranh giới giữa cái vẫn được tôn kính và những cái vẫn được xem là tầm thường đều bị xóa nhòa:

*Tôi bàng hoàng nhìn thấy
một nữ thần đang đi
trong đền thần Shinjuku thiêng liêng
ngay phút giây này
tôi nghĩ về Trường An với những
đôi mắt long lanh nhòa lệ
và tôi ngâm nga với tôi những khúc
Đường Thi.*

(Thơ lướt qua)

Lẽ nào trong tư tưởng của Gozo, những giọt nước ấy đều đẹp lung linh và đều đáng trân trọng như nhau?

Ước vọng lớn nhất của Gozo là có thể hóa thân thành một giai điệu đầy cảm xúc lướt nhanh vào vũ trụ. Niềm mơ mộng về cái ước vọng không thể thành hiện thực ấy của ông mãnh liệt đến mức

ông thể hiện nó trong thi ca bằng một thứ ngôn ngữ vừa xinh đẹp vừa đáng sợ. Cách diễn đạt trong thơ ông khai thác tất cả các khả năng có thể của tiếng Nhật, từ những ngôn từ cổ xưa đến các thuật ngữ khoa học của thế giới hiện đại đầy máy móc và robot. Kết quả của quá trình này được thể hiện trong tập *Thơ vàng* gồm 29 bài thơ. Tập thơ của ông là một cuốn sách chưa từng được thấy trước đây trong thơ ca Nhật, là một hiện tượng đặc biệt kì lạ, được thế giới văn chương chào đón nồng nhiệt. Một năm sau đó, ông được trao giải thưởng *Takami Jun Prize* – một trong 2 giải thưởng thơ ca lớn nhất của Nhật Bản lúc bấy giờ.

Ông nói rằng thơ như “những giai điệu lướt qua đây ma lực hủy diệt” và tập thơ của ông có thể được so sánh như một ngôi sao thơ ca tỏa sáng rực rỡ đã phóng mình xuyên qua trung tâm của hệ mặt trời, thậm chí xuyên qua cả khoảng không to lớn của vũ trụ, gieo rắc tai ương xuống những xã hội văn minh bên dưới trái đất:

*Thanh gươm vàng nhìn thẳng vào
mặt trời*

A...

*Và hoa lê bùng nổ xuyên qua một vì
sao bất động*

Trong một cõi miền Á châu

Gió đã thổi lên

*Linh hồn là một cỗ xe chạy băng
băng trên những tầng mây.*

(Bùng cháy)

Thơ vàng của Yoshimasu Gozo là cuốn sách về sự lụi tàn của ánh sáng bình minh trên xứ sở mặt trời mọc, là lời cáo trạng đáng lo ngại chống lại nước Nhật

phần vinh hiện tại. Cuốn sách ấy không phải chỉ là đôi mắt nhìn phán xét của riêng một mình nhà thơ với Nhật Bản mà có thể thấy trong nội dung những bài thơ ấy có hàng vạn những đôi mắt kếp như tấm gương có thể phản chiếu từ vô số góc cạnh, một cái nhìn có thể thay đổi tất cả thơ ca, thay đổi thế giới.

Hãy để đôi mắt của tôi phân thành hàng vạn điểm đen

Hỡi các nhà điêu khắc tự ngàn xưa.

Cái nhìn bao quát thế giới rộng lớn hay nhìn sâu vào bản thể con người được Gozo hiện hữu thành đôi mắt trong thơ, một đôi mắt có thể có cùng cấu trúc sinh học như triệu triệu những đôi mắt khác trên thế gian này nhưng cách nhìn ngắm thế giới này như thế nào là do chính đôi mắt ấy quyết định và đôi mắt đó cũng có quyền tự phân mình ra thành hàng vạn điểm đen để có được hàng vạn cái nhìn từ vạn phía:

Dù một đôi mắt như muôn ngàn đôi mắt

Nhưng mỗi người xin hãy cứ nhìn riêng.

(Thơ lướt qua)

Hầu hết những bài thơ trong tập *Golden Verse* đều tập trung vào vấn đề “Thơ ca đã bắt đầu như thế nào trong quá trình vận động của chính nó” và về “sự vỡ nát tạm thời của thơ ca”. Khi nhà thơ đã hoàn thành tác phẩm nghệ thuật là mối quan hệ giữa thi nhân và thơ đã chấm dứt, ngôn ngữ vụt bay đi xa, bỏ lại sau lưng nhà thơ là người đã khai sinh ra nó, và lúc này thơ đã hoàn toàn tự do. Khi tác phẩm được nhà thơ tạo nên, nó đã tự thiêu đốt chính mình để cuối cùng trở

thành mầm mống của những tiếng kêu đau thương. Cuối cùng chính bản thân thi nhân cũng chẳng thể nào được tìm thấy trong tác phẩm của ông. Và ý nghĩa của bài thơ chỉ hiện ra với người đọc như một thực thể liên tục bị cắt rời do được phản chiếu từ tấm gương nhiều vết nứt kia. Một kiểu thơ ca như thế này có thể được gọi là “thơ ca hành động” trong lớp nghĩa chân xác nhất của thuật ngữ này.

Đêm nay, trong một cỗ xe đua

Bạn có dám xông lên mình ngôi sao kia

Ngôi sao đang lao đến từ trước mặt bạn?

(Bừng cháy)

Hay lời kêu gọi đầy thử thách mà ông luôn đặt ra cho mình trong một khoảng không vô tận không thời gian:

“Bạn có thể đi được không

Trên âm thanh

Trên mây

Trên một giọt máu

Chỉ với đôi chân trần?

(Gương mặt bản lai)

Và cũng là lời tuyên chiến với thi pháp nghệ thuật quen thuộc trước đây:

Phản đối quyền lực của phép ẩn dụ như một kẻ thấp hèn

Lao xuống con dốc của thế gian.

(Lướt sóng)

Trong bài viết *Ý chí hướng đến trung tâm*, Yoshimasu Gozo đã nói về những lí do thôi thúc ông trở thành nhà thơ Beatnik và ông thấy rằng việc đặt những nhận thức và xúc cảm về thế giới của mình xuống dưới lưỡi búa, sau đó phá vỡ nó bằng cách xếp đặt câu chữ là cách duy nhất và mãnh liệt nhất mà các

thi nhân trong thời đại này có thể làm được để xây dựng lại thế giới thi ca. Cũng trong bài viết này, ông nói về những cảm xúc của ông với thời đại của những rắc rối đã bị hóa thạch, như thể ông đang phải dò dẫm một mình bên trong một bức tường to lớn nào đó. Và ông tuyên bố rằng, điểm cuối cùng mà thơ của ông hướng đến là “trung tâm của tình trạng u ám” nơi mà sức mạnh biểu hiện của thơ ca có một khởi nguyên vô cùng mạnh mẽ của nó.

3. Yoshimasu và khát vọng về một thế giới thơ ca toàn bích

Trung tâm vũ trụ trong thơ của Yoshimasu Gozo không có mặt của Chúa. Thơ ca của ông, thật sự là cấu trúc của chính bản thân sự phá vỡ, trong đó thi nhân nói về sự tồn tại may mắn nếu có của mình dù chỉ là một ảo ảnh phù phiếm, thì ít nhất trong một giây phút nào đó nó cũng đã được thể hiện. Gozo hoài nghi về sự tồn tại của thánh thần, ông mong muốn tất cả những thứ giáo điều đang ràng buộc tinh thần con người cần phải bị phá vỡ, vì khi nghĩ về những thứ được cho là thiêng liêng, con người chỉ toàn nhận thấy sự tồn tại của bản thân mình là một chuỗi những sai lầm đang nối tiếp nhau:

Làm sao tôi có thể nào tin được

Tất cả những lỗi lầm đang đổ ập vào tôi

Không chỉ vào đôi mắt mà còn đôi tai, đôi bàn tay và cả tự do nữa chứ

Hãy để cho tháp Babel và ngôi đền Yakushi, tất cả đều sụp đổ

Và cả thành phố này cũng đổ

Vì đó là số phận rồi

Thơ của ông da diết những dự cảm về sự suy tàn của xã hội văn minh – mồ chôn bản thể nguyên sơ của con người:

*Thế giới đang bắt đầu hư hỏng
dần dần bịt mắt cả lối ra*

(Thơ lướt qua)

Yoshimasu Gozo nhận thấy rằng khi tiến gần đến với trung tâm vũ trụ, nhà thơ trở thành một hình ảnh chính tại thời điểm mà thời gian ngừng lại, một khoảnh khắc như sự bùng cháy của trung tâm vũ trụ, một khoảnh khắc hạnh phúc của ngôn từ khi ảo ảnh và thực tế kết hợp với nhau thành một thực tại bùng sáng. Niềm bi ai cùng những trải nghiệm như vậy luôn luôn trở đi trở lại đây khắc khoải trong thơ ông:

Bạn phải nhìn xem

Nhìn xem khuôn mặt của tôi sẽ biến dạng như thế nào

Sau khi bài thơ này kết thúc.

(Chuỗi vàng trong sương mù ban mai)

Cảm giác “biến dạng”, “biến đổi” này của thi nhân đã từng xuất hiện trong bài thơ *Nhật kí hành trình* khi Yoshimasu Gozo kể về cái ước vọng mãnh liệt được tự kết liễu đời mình sau khi đã sáng tạo thi ca. Những cảm xúc này được ông miêu tả như là “thi ca của tội ác hoàn hảo”, “thi ca của tri nhận bị hủy diệt” (*Cuồng điên ban mai*), đây là mục tiêu sáng tạo cuối cùng của ông, là cái mà ông có thể đạt đến tận cùng trong thế giới thi ca. Quan điểm sáng tạo nghệ thuật của Yoshimasu Gozo được thể hiện trong hầu hết những bài thơ sau này được in trong tập *Thơ vàng*. Thành tựu của Gozo trong nghệ thuật chơi chữ thơ ca là cách ông

ghìm chặt câu chữ khi nó đang tung tăng bay lượn trong không gian vô tận, cách diễn đạt này của ông đã khiến độc giả kinh ngạc và choáng váng, và trong nghệ thuật của ông, những khái niệm hoàn toàn siêu tưởng đã biến thành những thứ hữu hình.

Ôi thành phố

Người nên giữ gìn những bí mật của mình

Mặt trời không nên được hồi sinh

ở đây

một lần nữa

những tiếng thét gào đã được lưu lại nơi đây

chẳng bao lâu nữa sẽ thiêu đốt chính mình.

(Thơ lướt qua)

Khi chỉ mới là một thi nhân với tuổi đời còn rất trẻ, Yoshimasu Gozo đã được người đời đặt cho danh hiệu là ông hoàng của thế giới thơ ca nước Nhật, và hiện nay ông thật sự đón nhận một tương lai rực rỡ vinh quang như là một nhà thơ dân tộc vĩ đại của lịch sử văn chương Nhật Bản. Nhưng có chút mâu thuẫn là dường như khi nhà thơ càng muốn nói kết, trộn lẫn những vấn đề hiện tại của nước Nhật với những vấn đề của nước Mỹ vào trong thi ca thì ông càng cho thấy sự xung đột giữa chúng. Các nhà phê bình thơ của Yoshimasu Gozo luôn đặt câu hỏi: Thi nhân muốn hướng đến ý nghĩa toàn bích

của thế giới không có thần thánh nhằm mục đích gì? Hay đó chỉ nhằm làm mê hoặc chúng ta bởi thứ ngôn ngữ đầy ma thuật của ông? Yoshimasu Gozo có sẵn sàng giữ chặt lấy tương lai, có sẵn sàng vượt qua cả những huyền thoại về sự suy tàn của thời đại không có thần thánh này? Hay sự thật là toàn thể chúng ta chẳng thể nào thoát khỏi được sự xô đẩy đến với nơi tận cùng thế giới?

Tựu chung lại, ta có thể thấy được một ý nghĩa thực sự trong thơ Yoshimasu Gozo là những lời cảnh báo chính xác rằng có một sự tiếp diễn không ngừng nghỉ xô đẩy chúng ta vào những hiểm nguy trong khoảng trống tận cùng.

Thơ của Yoshimasu Gozo như những hình ảnh được nối kết với nhau bằng từ ngữ và các biểu tượng, phản ánh trong đó những cảm giác đối lập nhau hoàn toàn như niềm vui và nỗi buồn, nỗi nhớ và sự ghê lạnh... Sự pha trộn giữa các biểu tượng, ngôn ngữ và cả cách trình diễn thơ của ông đã khiến cho thơ được biểu hiện theo một cách vượt qua khỏi các giới hạn của ngôn ngữ, hé lộ một khả năng sáng tạo xuyên văn hóa của thơ ca tương lai. Và chắc chắn rằng, những bài thơ của Yoshimasu Gozo buộc chúng ta phải luôn ngẫm suy về bản chất của thơ ca đang được mong đợi ở tương lai, nơi chúng ta không thể dựa vào sự tồn tại của Chúa mà chỉ có thể dựa vào ngôn ngữ.

[†] Thơ của Yoshimasu Gozo trong bài viết này là do người viết tạm dịch từ bản tiếng Anh.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Atsumi Ikuko (1973), “Modern Japanese Poetry: A challenge to the whole aspect of the universe – Poetry of yoshimasu Gozo”, *Asian pacific Quarterly of cultural and social affairs*, Spring 1973.
2. <http://gozo.yoshimasu.free.fr/>
3. http://en.wikipedia.org/wiki/Yoshimasu_Gozo
4. <http://www.location1.org/poetic-spectrum-images-objects-and-words-of-gozo-yoshimasu/>
5. <http://pica.org/artists/gozo-yoshimasu/>

(Ngày Tòa soạn nhận được bài: 24-9-2014; ngày phản biện đánh giá: 08-12-2014;
ngày chấp nhận đăng: 13-4-2015)

TÙNG VÂN NGUYỄN ĐÔN PHỤC (1878 – 1954)...

(Tiếp theo trang 24)

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Phạm Văn Diêu (1950), *Văn học Việt Nam*, Nxb Tân Việt, Sài Gòn.
2. Lê Bá Hán (chủ biên), Trần Đình Sử, Nguyễn Khắc Phi (1999), *Từ điển thuật ngữ văn học*, Nxb Đại học Quốc gia Hà Nội.
3. Lưu Khôn (1970), *Đại cương phê bình văn học*, Tủ sách Văn học, Viện Đại học Sài Gòn, Sài Gòn.
4. Nhiều tác giả (2006), *Từ điển văn học* (Bộ mới), Nxb Thế giới, Hà Nội.
5. Nguyễn Hữu Sơn (sưu tầm) (2007), *Du kí Việt Nam*, Tạp chí Nam Phong 1917-1934, tập 1, Nxb Trẻ.
6. Nguyễn Hữu Sơn (sưu tầm) (2007), *Du kí Việt Nam*, Tạp chí Nam Phong 1917-1934, tập 2, Nxb Trẻ.
7. Nguyễn Hữu Sơn (sưu tầm) (2007), *Du kí Việt Nam*, Tạp chí Nam Phong 1917-1934, tập 3, Nxb Trẻ.

(Ngày Tòa soạn nhận được bài: 11-6-2014; ngày phản biện đánh giá: 14-6-2014;
ngày chấp nhận đăng: 14-4-2015)